

Il concept general repassà

■ **(cc) Suentar avair prendi invista da las propostas da la grupp da lavur departamentala sco er da las posiziuns entradas vegn la regenza a la suandanta conclusiun.** Cun la decisiun dal cussegl grond d'edir a partir da l'onn 2005 ils novs meds d'instrucziun rumantschs en rumantsch grischun è la dumonda, «sche» il rumantsch grischun vegnia introduci en la scola populara, vegnida respundida en moda positiva. La proposta da la grupp da lavur preschenta directives pussaivlas per il «cura» e per il «co» da l'introducziun. Tenor l'avis da la regenza represchenta la proposta ina basa pedagogic-didactica solida per lantschar l'introducziun dal rumantsch grischun en vischnancas e regiuns che sa mettan facultativamain a disposiziun per quai.

Ponderaziuns pedagogic-didacticas

L'introducziun dal rumantsch grischun è ina mesira centrala per mantegnair e promover la lingua rumantscha. Pir la concentraziun da las resursas persunalas e finanzialas sin ina lingua unifitgada pussibilescha il sigl enavant quantitativ e qualitativ ch'è necessari per mantegnair en l'avegnir la lingua rumantscha. Dal puntg da vista sociolinguistic e pedagogic furman meds d'instrucziun attractivs ed actuals ina premissa da basa per ina identificaziun positiva da las scolaras e dals scolars cun la lingua rumantscha.

L'introducziun dal rumantsch grischun en l'instrucziun na sto betg vegnir resguardada sco smanatscha per las differentas varietads pledadas ch'èn atgnamain la funtauna 6 da la lingua. Perencunter duain ils tschintg idioms scrits existents vegnir remplazzads d'ina varianza da standard.

Il rumantsch grischun sco lingua da l'alfabetisaziun duai vegnir introduci gia a partir da l'emprima classa primara. La confruntaziun da las scolaras e dals scolars cun duas variantas scrittass scumbigls e cumplitgass nunnecessariamain l'acquisiziun da la lingua. Questa argumentaziun correspunda a las explicaziuns dal rapport da la grupp da lavur departamentala da l'onn 1999 che ha formulà propostas per in'emprima avischinaziun al rumantsch grischun en scola e che ha constatà: «Per motivs linguistic-didactics èsi a lunga vista raschunavel da duvrar en scola mo ina varianza scritta» (concept Haltiner, p. 7).

Plinavant sto la decisiun dal cussegl grond concernent ils meds d'instrucziun vegnir resguardada sco directiva politica per l'introducziun. Il concept d'introducziun sto garantir ch'ils meds d'instrucziun idiomatics che vegnan duvrads actualmain vegnian remplazzads d'ina nova generaziun da meds d'instrucziun en rumantsch grischun, e quai en in spazi da temp ch'è raschunavel dal puntg da vista pedagogic-didactic.

4.2 Trais variantas d'introducziun

Il punct central dal concept general furman trais variantas d'introducziun («pionier», «standard» e «consolidaziun»). Da la finamira a termin mesaun d'introducziun il rumantsch grischun en tut las scolas rumantschas na sa distinguan las trais variantas d'introducziun betg areguard il cuntegn, mabain areguard il tempo. Ellas realiseschan las ponderaziuns pedagogic-didacticas e permettan il medem mument d'adattar il tempo da l'introducziun a las cundiziuns linguisticas da las singulas vischnancas. Mintga varianza d'introducziun cumpiglia trais fasas: «RG passiv», «RG activ» ed «assistenza pedagogica supplementara».

RG passiv: Questa fasa vala sco fasa preparatoria per l'introducziun integrala dal rumantsch grischun. En las singulas variantas è ella da differenta durada (varianza «pionier» 2 onns, varianza «standard» 4 onns, varianza «consolidaziun» 6 onns). Finamira: Ultra da l'instrucziun en l'idiom ha lieu in'emprima confrun-

taziun cun il rumantsch grischun en ina furma passiva (chapientscha) sin tut ils stgalims da scola.

RG activ: Introducziun ed utilisaziun dal rumantsch grischun sco lingua da scrittira. L'accent sa chatta sin las abilitads activas tadlar, leger e scriver rumantsch 7 grischun. Discurre vegn oravant tut en la varietad regionala. En ils secturs, en ils quals il rumantsch grischun vegn applitgà sco lingua discurrenda, sustegna ella ad imprendier rumantsch grischun sco lingua da scrittira (preleger, far referats curts, manar discurs, exercitar activitads formalas etc.).

Assistenza pedagogica supplementara: Questa fasa serve a cumpletar las experiencias cun il rumantsch grischun tras mesiras pedagogic-didacticas necessarias. Detagls davart questa fasa vegnan definids en il decurs da l'introducziun.

Las scolinas vegnan per regla manadas en la furma linguistica locala (cf. «promozion da las varietads discurrendas»). Tar la midada a l'applicaziun activa dal rumantsch grischun en las scolas professionalas, en las scolas medias ed en autras scolas che mainan vinavant (stgalim secundar 2 e sector terziar) vegnan resguardads ils uraris da las variantas d'introducziun da la scola populara. Las singulas variantas d'introducziun prevesan l'introducziun da las singulas fasas a partir dals suandants onns da scola (sa referind mintgamai a l'emprima classa primara. Mira tabella):

Il termin da decisiun da vart da las vischnancas per la varianza «pionier» u «standard» n'è betg fixà a l'onn da partenza inditgà da la varianza respectiva. El po dentant er anc succeder en ils onns suandants. Exempel: La decisiun per la varianza «pionier» po vegnir prendida – ultra da l'onn 2005/06 er l'onn 2006/07, 2007/08 e.u.v. Uschia sa reducescha però la fasa «RG passiv» u croda dal tuttafatg, 8

Mesiras accompagnantas

Previsas èn differentas mesiras accompagnantas che sa refereschon al project e che vegnan decleradas en moda concisa qua sutvart:

Standardisaziun da la lingua: En il sector da la standardisaziun da la lingua èn premissas impurtantas gia avant maun (banca da datas electronica / «pledari grond») ubain en elavuraziun (vocabulary da scola, grammatica). Oravant tut en il sector dal stgazi da peds è il rumantsch grischun pli standardisà ch'è il rumantsch grischun en scola. En il sector da la grammatica e da la sintaxa vegnan examinads actualmain ulteriurs pass da standardisaziun. En l'emprima fasa dal project ha la cuntinuaziun da questas lavurs prioritad suprema. Cun l'introducziun activa dal rumantsch grischun vegnan ad esser scleridas las dumondas linguisticas las pli impurtantas.

Scolaziun: Ils uraris per la scolaziun da las persunas d'instrucziun futuras (a las scolas medias ed a la scola auta da pedagogia) vegnan adattads a las trais variantas d'introducziun en il sector da la scola populara. Durant ina fasa transitoria vegnan er resguardads ils idioms als lieus da scolaziun.

Meds d'instrucziun: Il basegn e la produziun da meds d'instrucziun sa drizzan en general tenor la varianza d'introducziun «pionier». Quai vul dir: Per l'onn da scola 2007/08 èn ils meds d'instrucziun per l'emprima classa avant maun, per l'onn da scola 2008/09 quels per la segunda classa ed uschia vinavant. Quels duain vegnir mess a disposiziun en in'emprima fasa en furma electronica

(CDROM, internet) ed evaluads en la pratica. Quai pussibilescha adattaziuns linguisticas e didactic-metodicas flexiblas e permetta er d'applitgar en la pratica da scola furmas da meds d'instrucziun novas ed actualas. Ils meds d'instrucziun producids da nov en rumantsch grischun èn – fin che la decisiun davart la cumpetenza da decider è prendida – obligatoris mo per quellas vischnancas che sa decidan voluntariamain per ina da las duas variantas d'introducziun «pionier» u «standard». Quest princip na mida però nagut vi dal conclus dal cussegl grond ch'èls novs meds d'instrucziun rumantschs vegnan producids exclusivamain en rumantsch grischun a partir da l'onn 2005.

Furmaziun supplementara: En in emprim pass vegn scolà in cader per la scolaziun da las persunas d'instrucziun. La furmaziun supplementara da las persunas d'instrucziun succeda pass per pass tenor las trais variantas per l'introducziun dal rumantsch grischun en scola. Ella cumpiglia ina part linguistica ed ina part didactica. Suentar la scolaziun da basa èn previs differentes curs d'approfondaziun.

Communicaziun: En in emprim pass duai vegnir fatga lavur da sensibilisaziun. En quest connex sa tracta da communitar il motiv central per introducir la lingua da standard rumantsch grischun. I sa tracta d'ina mesira per mantegnair e promover la lingua rumantscha cun la finamira da megliar la produziun da texts rumantschs areguard la quantad ed areguard la qualitat. Per ils singuls pass da decisiun e d'introducziun vegnan furnidas a temp las infurmaziuns necessarias a las vischnancas, a las persunas d'instrucziun, als geniturs ed a las ulteriuras persunas pertutgadas.

Support linguistic e didactic: L'introducziun dal rumantsch grischun vegn accompagnada scientificamain. L'instrucziun vegn analisada constantamain, i dat propostas per in'adattaziun realisabla a curta vista e las persunas d'instrucziun pon profiter d'in support linguistic e didactic.

Promozion da las varietads discurrendas: Las varietads discurrendas dal rumantsch duain vegnir promovidas intenziadamain tras mesiras accompagnantas (integrazion linguistica da geniturs ed uffants pitschens, scolina en il dialect local, mesiras linguistic-didacticas spezialas en l'instrucziun da la scola populara sco er en la promozion terapeutica da la lingua). Sin quest fundament po sa sviluppar la vaira incumbensa da l'instrucziun en scola en il sector da l'emprima lingua: cultivar ed amplifitgar la lingua orala sco er intermediar la lingua scritta. Tar l'instrucziun da rumantsch sco segunda lingua è previs – tut tenor la situaziun linguistica da la vischnanca – in accent differentamain ferm tar la promozion da la varietad discurrenda tradiziunalmain.

Mesiras accompagnantas ordaifer la scola: Parallelamain cun l'introducziun dal rumantsch grischun en scola duai er vegnir promovida l'utilisaziun da la lingua da standard ordaifer la scola. Il rumantsch grischun na duai betg mo esser preschent en l'instrucziun, mabain pli e pli er en il mintgadi. Per quest intent vegnan realisads intenziadamain projects correspondentes surtut en il sector da las medias e da la cultura.

Dumondas finanzialas

En la fasa d'introducziun è il project collià cun custs supplementars che ston vegnir vis sco investiziuns en il futur. En il rom dal concept detaglià èsi difficil da

preschentar cifras concretas. Il project «rumantsch grischun en scola» ademplescha da princip las pretensiuns da la lescha federala davart agids finanzials per mantegnair e promover la lingua e cultura rumantscha e taliana. Consequentamain vegnan sustegnidas las mesiras dal chantun Grischun per mantegnair e promover la lingua rumantscha e taliana en l'educaziun publica (art. 2 al. 1 a da la lescha sco er art. 1 a da l'ordinaziun). Ultra da quai ademplescha il project tut ils criteris da validaziun tenor l'art. 6 da l'ordinaziun: urgenza areguard la politica da linguas, effect da promozion per la lingua e per la cultura, effect general, innovativitad. Corresponentamain po vegnir fatg quint cun in agid finanziar da la confederaziun da 75% dals custs betg cuvrads (tenor l'art. 5 a da l'ordinaziun). Tenor la pratica dals ultims onns è la participaziun vi da las expensas totalas en il sector da la promozion da la lingua sa stabilisada tar var 66% confederaziun e 34% chantun.

Per la perioda da 2005 fin 2012 sto – tenor ina calculaziun approximativa provisorias – vegnir fatg quint cun las suandants posiziuns dal preventiv (senza resguardar l'agid finanziar da la confederaziun):

– Furmaziun supplementara da las persunas d'instrucziun (tenor la calculaziun approximativa da la scola auta da pedagogia): scolaziun fundamentala linguistica e didactica (senza curs d'approfondaziun) ca. 1,3 milliuns francs.
– Produziun da meds d'instrucziun: basegn da basa da la 1. – 6. classa primara (senza ils meds d'instrucziun supplementars per augmentar la qualitat ch'èn vegnids empermess; la budgetaziun che sa referescha al project da la chasa editura per meds d'instrucziun n'è er betg resguardada qua): ca. 3,5 milliuns francs.

– Sistem da stimol per vischnancas: Per ils custs supplementars da las vischnancas durant la fasa iniciala dal project è prevista ina indemnisaziun finanziara: ina contribuzion pli gronda per la varianza «pionier», ina contribuzion reducida per la varianza «standard». Per la calculaziun approximativa fin l'onn 2012 èn vegnidas prendidas las suandants disposiziuns: onn da scola 2007/08 fin onn da scola 2010/11 ina contribuzion augmentada a las vischnancas da pionier; a partir da 11 l'onn da scola 2011/12 ina contribuzion reducida a las vischnancas da pionier e standard. En cas d'ina participaziun supponida da var 10 – 15% da las scolaras e dals scolars rumantschs vi da la varianza «pionier» ston ins far quint cun ca. 2 milliuns francs; per ils dus onns suandants en cas d'ina participaziun supponida da 50% vi da la varianza standard ston ins far quint cun ca. 1,5 milliuns francs.

– Standardisaziun da la lingua: Finiziun da las lavurs currentas tar la Lia rumantscha (tranter auter in project dal fond nazional). Previsiblamain n'èn necessaris nagins custs supplementars considerabels ordaifer il budget ordinari da la Lia rumantscha.
– Support linguistic e didactic / garanzia da la qualitat: eventualmain sco incarica da prestaziun a la scola auta da pedagogia. Annualmain e 000 francs.

– Promozion da las varietads discurrendas: eventualmain sco incarica da prestaziun a la Lia rumantscha. Definir ils custs en il rom dals ulteriurs pass da planisaziun.
– Scolaziun da las persunas d'instrucziun futuras (a las scolas medias ed a la scola auta da pedagogia): betg colliada cun custs supplementars considerabels – cun excepziun da la produziun dals meds d'instrucziun.

– Mesiras accompagnantas ordaifer la scola: finanziaziun tras la promozion da la cultura.

– Custs da basa dal project (direcziun dal project, secretariat, indemnisaziun da las collavuraturas e dals collavura-

turs, comunicaziun): Annualmain expensas en la dimensiun d'in per 100 000 francs.

Dumondas giuridicas

Tenor il dretg vertent è il chantun cumpetent per l'ediziun dals meds d'instrucziun per la scola populara, per la scolaziun e la furmaziun supplementara da las persunas d'instrucziun sco er per ils examens d'admissiun da las scolas medias. La dumonda sche la lingua da scola d'ina vischnanca è in idiom u rumantsch grischun, è perencunter chausa dal champ da cumpetenza da la vischnanca. Questa situaziun giuridica chaschuna in dilemma che la regenza vul schliar sco suonda:

Pervi da la situaziun giuridica actuala duain succeder ils pass d'introducziun dals proxims var diesch onns exclusivamain là, nua che quai vegn giavischà da las vischnancas. La perioda da var diesch onns deriva dal temp da durada da la generaziun la pli giuvna da meds d'instrucziun per imprendier ils idioms. En quest sector èn numnadamain vegnidas producidas ils ultims tschintg onns ediziuns cumpletamain novas: – vocabularis actuals en tut ils tschintg idioms – cudesch da lingua da la 2. fin 6. classa en tut ils tschintg idioms – cudesch da lingua dal stgalim superiur en surmiran, sursilvan, puter e vallader – ovra d'instrucziun da lingua per vischnancas al cunfin linguistic en sursilvan, surmiran e sutsilvan – ultra da quai èn vegnids producids da nov differentes cudeschs da lectura per la scola primara

En il temp da 2008/2009 duai vegnir manada tras ina mediaziun. La finamira da la mediaziun è da confermar la chapientscha vicendaivla da tut las persunas pertutgadas e da chattar ina soluziun en enclegientscha.

Suentar la fasa da mediaziun ston vegnir examinadas ed eventualmain exequidas eventualas midadas dal concept ed adattaziun dal dretg.

L'incumbensa Farrer sco basa per ils ulteriurs pass

Il concept general respunda da princip las dumondas da l'incumbensa Farrer:

– Fasa d'introducziun: cumpletta, però graduada en quai che concerna il temp.

– Furmaziun supplementara da las persunas d'instrucziun: scolaziun fundamentala linguistica e didactica cun curs d'approfondaziun.

– Accompagnament didactic da las persunas d'instrucziun: en il rom da las mesiras accompagnantas «support linguistic e didactic».

– Projects da pilot: na, perencunter varianza d'introducziun «pionier».

– Termin da l'introducziun: il pli baud l'onn 2007 per las emprimas classes cun rumantsch grischun en moda activa ed il pli tard l'onn 2015.

– Cumpetenza da decider: 1. Las singulas vischnancas decidan davart il mument concernent l'introducziun, 2. procedura da mediaziun, 3. eventualas midadas dal concept ed adattaziun dal dretg, 13

– Controlla da qualitat: previsas en il rom da las mesiras accompagnantas «support linguistic e didactic».

– Moda da finanziaziun il project: meds dal preventiv sco er dumonda d'agid finanziar federal.

– Ponderaziuns politicas, socialas e pedagogicas: cf. part introductiva dal concept general.

– Produziun da meds d'instrucziun: remplazzament cumplet tenor l'urari da la varianza d'introducziun «pionier».

Il concept general furnescha quasi la struttura per l'introducziun. Las singulas mesiras vegnan concretisadas en il rom da l'emprima fasa da realisaziun. Las dumondas directives menziunadas qua survart valan per ils proxims pass anc adina sco incumbensa politica.

	RG passiv	RG activ	assistenza pedagogica supplementara
pionier	2005/2006	2007/2008	2016/2017
standard	2007/2008	2011/2012	2020/2021
consolidaziun	2009/2010	2015/2016	2024/2025